

Luftledning till jordkabel i Toresund

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning Toresund 23:1, 148:1–2 och 149:1
Toresunds–Kumla 5:1
Toresunds socken
Strängnäs kommun
Södermanlands län

Maud Emanuelsson

Luftledning till jordkabel i Toresund

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning Toresund 23:1, 148:1–2, 149:1
Toresunds–Kumla 5:1
Toresunds socken
Strängnäs kommun
Södermanlands län

Maud Emanuelsson

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2017

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande 687998 och 688001.

ISBN 978-91-7453-579-2

Tryck: JustNu, Västerås 2017

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	7
Ärendet	7
Syfte och målgrupp.....	7
Genomförande	7
Topografi och fornlämningsmiljö.....	9
Resultat	10
Utvärdering.....	10
Referenser.....	12
Tekniska och administrativa uppgifter	12

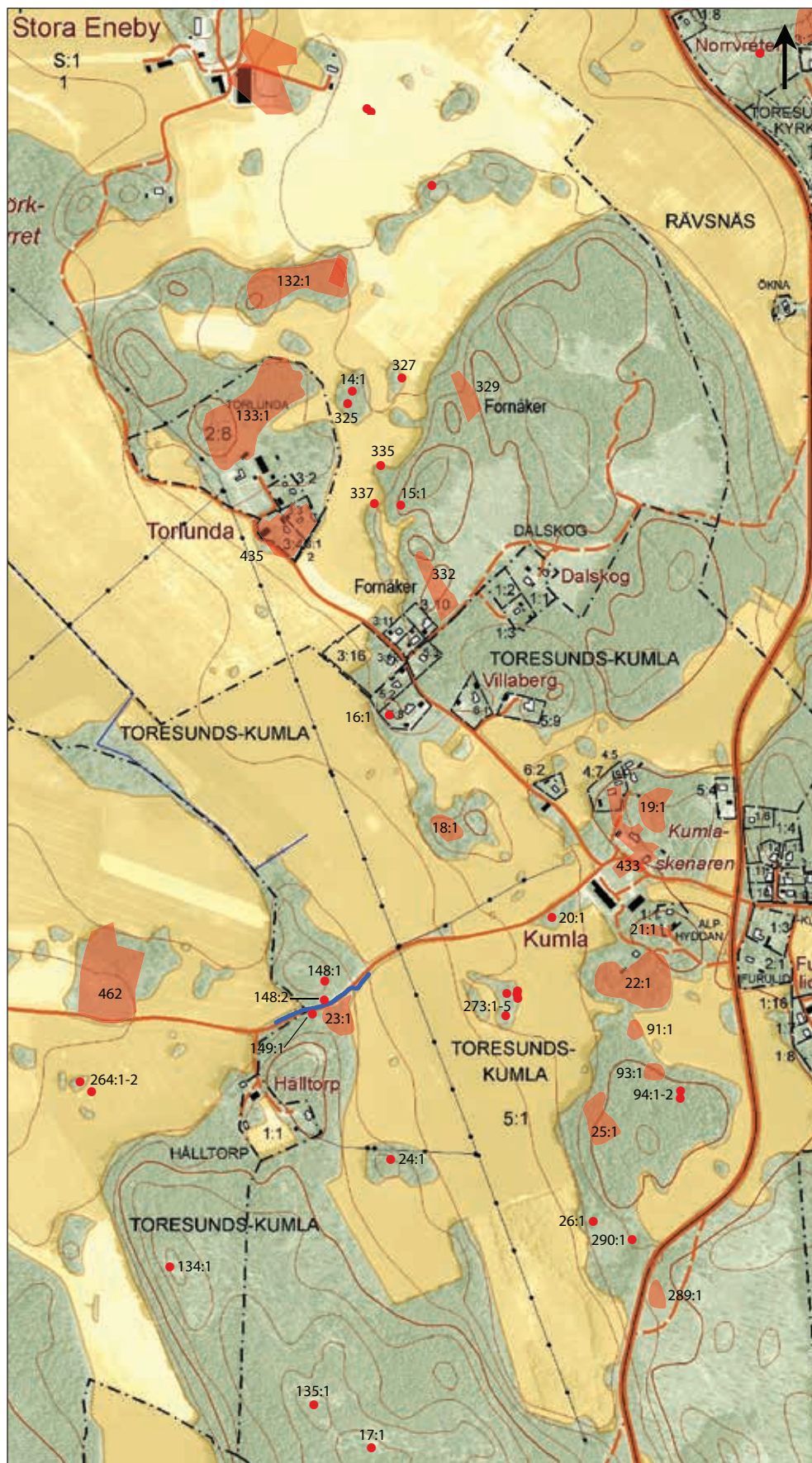
Figur 1. Utdrag ur digitala Terrängkartan. Platsen för schaktningsövervakningen är markerad med en cirkel. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har genomfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom fastigheten Toresunds–Kumla 5:1 i Toresunds socken, Södermanland. Anledningen var att luftledning för starkström skulle bytas ut mot en nedgrävd jordkabel. Längden för den aktuella schaktningsövervakningen uppgick till 200 meter. En schaktningsövervakning inom den här sträckan motiverades av att schaktningen skulle göras inom fornlämningsområdena till gravfältet Toresund 23:1 och gravarna Toresund 148:1–2 och 149:1. Schaktningsövervakningen syftade till att skydda fornlämningarna från att skadas och om fornlämning påträffades skulle denna/dessa undersökas och dokumenteras inom ramen för den arkeologiska undersökningen. Om omfattande eller komplexa lämningar påträffades skulle länsstyrelsen kontaktas för samråd.

Schaktningsövervakningen ägde rum i samband med ordinarie kabelschaktning och utfördes den 16–17 november 2016. Den arkeologiska insatsen kunde genomföras efter beslut från Länsstyrelsen i Södermanlands län. Beslutet togs med stöd av 2 kap. 12 § i Kulturmiljölagen (1988:950) med villkor enligt 13 § i Kulturmiljölagen. Schaktningsövervakningen bekostades av Vattenfall Nordic Service AB.

Vid schaktningsövervakningen framkom inga anläggningar eller lager, vilket innebär att ingen fornlämning skadades.

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan. Den del av ledningssträckan som var föremål för en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning är blåmarkerad. Skala 1:10 000.

Bakgrund

Ärendet

I samband med att en markkabel för starkström skulle grävas ner inom fastigheten Toresunds–Kumla 5:1 i Strängnäs kommun, Södermanland, bedömde Länsstyrelsen i Södermanlands län att det var befogat med en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning på en del av den sträcka som berördes av arbetsföretaget. Schaktningsövervakningen motiverades av att markkabeln lades intill ett gravfält, två högar och en stensättning. Länsstyrelsen tog beslut i ärendet med stöd av 2 kap. 12 § i Kulturmiljölagen (1988:950) med villkor enligt 13 § i Kulturmiljölagen. Schaktningsövervakningen initierades av Vattenfall Eldistribution AB men bekostades av Vattenfall Nordic Service AB. Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) genomförde övervakningen i samband med ordinarie schaktningsarbete den 16–17 november 2016.

Syfte och målgrupp

Uppdraget var att skydda fornlämningarna från skada och om anläggningar eller lager påträffades skulle dessa undersökas och dokumenteras. Om omfattande eller komplexa lämningar påträffades skulle dock länsstyrelsen kontaktas för samråd. Målgrupper för schaktningsövervakningen var i första hand länsstyrelsen och Vattenfall.

Genomförande

Schaktningsövervakningen genomfördes den 16–17 november 2016. Sammanlagt övervakades en 200 meter lång sträcka. Av de 200 metrarna besiktades cirka 45 meter av åkermarken i öster, som redan var grävd när arkeolog kom till platsen. Resterande del övervakades i samband med ordinarie schaktningsarbete.

Schaktet var sammanhängande och grävdes längs med grusvägens södra sida. Schaktet var 1,0 meter brett i markytan och 0,5 meter brett i botten. Det grävdes till ett djup av 0,80 meter. På krönet uppgick djupet ställvis endast till 0,60–0,70 meter på grund av några större markfasta stenar. På krönet grävdes schaktet så nära grusvägen som möjligt, vilket i praktiken blev kant i kant. Schaktets västra del lades i ett befintligt dike. Schaktet grävdes till största delen med smal skopa. På krönet där moränen var hård och större stenar förekom användes en tjälkrok.

Massorna lades i första hand söder om schaktet. I de fall detta inte gick lades massorna på grusvägen. För att varken massorna på vägen eller det öppna schaktet skulle vara ett hinder för trafiken grävdes bara en så lång sträcka per dag som också kunde återfyllas samma dag. Ingen övervakning förekom vid återfyllning av schaktet.

Schaktet dokumenterades i text och med digitala fotografier samt mättes in med RTK-GPS.

RAÄ-nr	Typ
14:1	Skärvstenshög.
15:1	Stensättning.
16:1	Röjningsröse.
17:1	Röse. 0,5 m hög. I rösets topp finns en rest sten.
18:1	Gravfält bestående av 11 runda stensättningar och 9 resta stenar.
19:1	Gravfält bestående av 3 högar och 18 runda stensättningar.
20:1	Stensättning, rund.
21:1	Gravfält bestående av 1 hög och 9 runda stensättningar.
22:1	Gravfält bestående av 7 högar, 120 runda stensättningar och 3 resta stenar.
23:1	Gravfält bestående av 1 hög och 19 runda stensättningar. En stensättning består av en rest sten. 10 meterlånga och långsmala stenar ligger på gravfältet. Dessa har möjligen varit resta.
24:1	Hög.
25:1	Gravfält bestående av 4 högar, 25 runda stensättningar och 1 rest sten.
26:1	Stensättning, rund.
91:1	Gravfält bestående av 10 runda stensättningar.
93:1	Gravfält bestående av 10 runda stensättningar.
94:1-2	Högar, 2 st.
132:1	Gravfält bestående av 10 högar och cirka 40 runda stensättningar.
133:1	Gravfält bestående av 11 högar, 108 stensättningar varav de flesta runda och några kvadratiska, 4 treuddar och 2 resta stenar. Största högen kallas "Tores hög".
134:1	Röse. Rösebotten, 0,2 m hög.
135:1	Stensättning, kvadratisk.
148:1	Stensättning, rund.
148:2	Hög, undersökt 1991. Brandlager med ett dräktspänne av brons, en bronsnål, en kam, en pärla, en järnklammer, järnbitar samt ett lerkärl med brända ben. Vendeltid.
149:1	Hög. Nordvästra delen är något bortschaktad.
264:1-2	Hällristning, cirka 50 skålgropar + förvaringsanläggning bestående av 5 rotfruktsgropar.
273:1-5	Hällristningar. Skålgropar.
289:1	Gravfält bestående av 5 runda stensättningar.
290:1	Fyndplats för keramik.
325	Stenkrets. Kvadratisk med 11 klumpstenar och 1 mittsten.
327	Hällristning. Cirka 45 skålgropar.
329	Område med fossil åkermark. 2 ryggade åkrar och 1 stensträng.
332	Område med fossil åkermark. 5 skälade parceller och 2 stensträngar.
335	Hällristning. Cirka 10 skålgropar.
337	Stensättning.
433	Bytomt/gårdstomt. Kumla.
435	Bytomt/gårdstomt. Torlunda.
462	Bytomt/gårdstomt. Stickeberga.

Tabell 1. Lämningar markerade i figur 2. Samtliga lämningar är belägna i Toresunds socken.

Figur 3. Stensättning med rest sten inom gravfältet Toresund 23:1. Gravfältet rymmer totalt 1 hög och 19 runda stensättningar. Inga andra gravar har resta stenar men det finns ett tiotal långsmala stenar liggandes på gravfältet, stenar som kan ha varit resta. Vägen utgör en äldre sträckning av den enskilda vägen. Foto från nordost av Maud Emanuelsson.

Topografi och fornlämningsmiljö

Toresunds–Kumla är beläget i ett för Södermanland typiskt småbrutet landskap med skogsklädda höjdparter av kalberg och morän och med mellanliggande uppodlade dalgångar fyllda med glaciala och postglaciala leror. Den aktuella sträckan för schaktningsövervakningen låg längs med en enskild väg där denna passerade genom en skogsklädd morän- och kalbergsförhöjning.

Fornlämningsmiljön (figur 2, tabell 1) i Toresunds–Kumla har en del bronsålderslämningar i form av enstaka rösen i höga krönlägen och skålgropar på lägre bergsförhöjningar men domineras av järnålderns ensamliggande gravar och gravfält. De äldre järnåldersgravfälten består generellt av ett tiotal rundade stensättningar men kvadratisk form och resta stenar förekommer också. De yngre järnåldersgravfälten är numerärt större med upp till 140 gravar. Dessa gravfält består generellt av en till tio högar med resterande andel rundade stensättningar. De allra största gravfälten har både resta stenar och högar och ligger nära bytomter/gårdstomter, vilket talar för en mycket lång platskontinuitet för gårdarna Kumla och Torlunda – från äldre järnålder till medeltid.

Ledningssträckan ligger inom fornlämningsområdet för gravfältet Toresund 23:1, stensättningen Toresund 148:1 och högarna Toresund 148:2 och 149:1. Den förstnämnda högen (148:1) undersöktes 1991 föranlett av en rätning av vägen. Det förefaller som att rätningen av vägen utfördes före den antikvariska dokumentationen. I brandlagret påträffades brända ben av en människa, en häst och två hundar. Fynden bestod av ett dräktspänne, en bronsnål, en benkam, en pärla, en klammer, järnnitar samt ett keramikkärl. Fynden daterades till vendeltid, troligen 600-tal (Strucke 1991 och 1994). Den äldre vägsträckningen är fortfarande synlig i terrängen (figur 3).

Gravfältet består av 1 hög och 19 stensättningar. En av stensättningarna har en 1,7 meter hög rest sten (figur 3). Inom gravfältet finns ett tiotal långsmala stenar som möjligen också har varit resta. De fyra fornlämningarna är sannolikt en sammanhållen fornlämning.

Figur 4. Översikt över dalgången vid Toresunds–Kumla. I bildens mitt, där den skogsklädda moränförhöjningen möter den enskilda vägen, låg platsen för schaktningsövervakningen. På impedimentet till vänster finns skålgropar. Foto från nordost av Maud Emanuelsson.

Resultat

Sammanlagt övervakades av arkeolog en cirka 200 meter lång sträcka i samband med att ett nytt schakt grävdes för ny markbunden elkabel intill gravfältet och gravarna Toresund 23:2, 148:1–2 och 149:1. Schaktet grävdes i orörd brunjord och i vägfyllning varför ingen åverkan på fornlämning gjordes.

Undergrunden bestod av glacial lera i öster och väster samt sandig morän på krönet. Vägfyllningen uppgick till cirka 0,25 meter. Brunjorden var något tunnare.

Figur 5. Schaktplan. Den östra delen, som delvis är markerad med en grön linje, visar schakt som besiktats efter grävning. Helsvart schakt har övervakats i samband med ordinarie schaktning. Skala 1:2 000.

Utvärdering

Gravfältet Toresund 23:1, stensättningen Toresund 148:1 och högarna Toresund 148:2 och 149:1 bör ses som en sammanhållen fornlämning. Den enskilda vägen som här delar fornlämningen har under sent 1980-tal rätats ut varför hög 148:2 har undersökts och daterats till vendeltid, sannolikt 600-tal. Vid undersökningen fann man inga ytterligare anläggningar inom det 100 m² stora undersökningsområdet men man antog ändå att rätningen av vägen inneburit att ytterligare gravar skadats (Strucke 1994).

Inte heller vid denna schaktningsövervakning påträffades några lämningar. Om det beror på att lämningar redan skadats och tagits bort i samband med rätningen av vägen, eller om det hör ihop med att vägen är lika gammal eller äldre än fornlämningen och att det därför finns anläggningsfria stråk, är inte klarlagt.

*Figur 6. Den östra delen av schaktet.
Foto från sydväst av Maud Emanuelsson.*

Figur 7. Schaktet sett mot krönet från nordost. Foto Maud Emanuelsson.

Figur 8. Schaktet sett mot krönet från sydväst. Foto Maud Emanuelsson.

Figur 9. Schaktning med tjälkrok pågår på krönet. Foto Maud Emanuelsson.

Referenser

Strucke, Ulf. 1991. *Rapport*. Södermanland, Toresunds socken, Strängnäs kommun, Kumla, Fornlämning 148. Arkeologisk förundersökning. Dnr 4127/89. Stencil.

Strucke, Ulf. 1994. *Målartorp–Quecksta–Kumla vägsamfällighet*. Södermanland. Toresunds socken. Kumla 5:1. RAÅ 148. Dnr 6427/91. UV Stockholm rapport 1994:28.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM16148
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-5966-2016, 2016-10-31
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
<i>Undersökningsperiod:</i>	16–17 november 2016
<i>Personal:</i>	Maud Emanuelsson
<i>Landskap:</i>	Södermanland
<i>Län:</i>	Södermanland
<i>Kommun:</i>	Strängnäs
<i>Socken:</i>	Toresund
<i>Fastighet:</i>	Toresunds–Kumla 5:1
<i>Fornlämning:</i>	Toresund 23:1, 148:1–2 och 149:1
<i>Fastighetskartan:</i>	65G7CN Rävsnäs
<i>Koordinater:</i>	x 6578851, y 625676 (schaktets SV hörn)
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Höjdsystem:</i>	Rh2000
<i>Inmätningssmetod:</i>	RTK-GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Inget dokumentationsmaterial förutom rapporten.
<i>Fynd:</i>	Inga fynd påträffades.